

PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW PRZEMYSKICH KOLEJARZY

Nieznany dokument z 1879 roku

Od ponad 160 lat, od początków funkcjonowania kolei żelaznych w Przemyślu, kolejarze w znaczący sposób zapisali się w historii naszego miasta. Wyróżniał ich nie tylko mundur. Odpowiedzialna, wymagająca, zespołowa praca jednoczyła osoby wykonujące ten zawód, tworzyli tzw. „brać” kolejarzką. Budowali charakterystyczne swoje osiedla i dzielnice, aktywnie włączali się w codzienne życie Przemyśla i regionu, czy to na polu kultury (teatru, muzyki), czy sportu, itp. Brali czynny udział w uroczystościach patriotycznych. W sytuacjach zagrożenia wojennego bronili bohatersko miasta.

ANDRZEJ KOPERSKI

Koncepcja utworzenia w Przemyślu austriackiej twierdzy spowodowała istotny rozwój linii komunikacyjnych. Już w 1860 roku Kraków połączono z Przemyślem i dalej ze Lwowem - tzw. c. k. uprzywilejowaną koleją Karola Ludwika. W dwanaście lat później uruchomiono kolejną linię z Przemyśla przez Przełęcz Łupkowską na Węgry do Budapesztu - tzw. c. k. uprzywilejowaną I Węgiersko - Galicyjską kolej żelazną. Stacja Przemyśl zaczęła stanowić ważny węzeł komunikacyjny. Powstał pierwszy przemyski dworzec, pięknie rozbudowany w 1895 roku. Dworzec I Węgiersko - Galicyjskiej kolei ulokowano na Bakończyczach. Łączność drogami żelaznymi stała się znaczącym czynnikiem dla budowy Twierdzy Przemyśl, rozwoju gospodarczego i przestrzennego miasta. Na pierwotnym, przemyskim dworcu głównym 5 września 1880 roku niezwykle uroczysto witali cesarza Franciszka

Józefa I, który dokonywał i w kolejnych latach kilkakrotnych inspekcji budowli fortecznych. Dnia 2 lipca 1887 roku, specjalnym cesarskim pociągiem, do Przemyśla przybył też następca tronu arcyksiążę Rudolf Habsburg. W skład Komitetu przyjęcia arcyksięcia weszli m. in. inżynierowie przemyskiej kolei: Karol Monné, Edmund Bartmański i Telesfor Boczkowski.

Z inicjatywy władz w Wiedniu instytucje te były tworzone i kolejno rozwijały się dzięki takim osobistościom jak książę Leon Sapieha - jeden z inicjatorów budowy, koncesjonariusz i prezes Towarzystwa Kolei Karola Ludwika i kolejno książę Adam Sapieha - jeden ze współzałożycieli Towarzystwa Akcyjnego Pierwszej Węgiersko - Galicyjskiej Kolei Żelaznej. Właścicielami linii były też Austriackie Koleje Państwowe. Do realizacji tych przedsięwzięć zatrudniono bardzo wielu

Austriacki urzędnik kolejowy – fot. ze zbiorów P. Kazimierza Więcha.

inżynierów, pracowników technicznych i urzędników.

Na podstawie zachowanych archiwaliów poznajemy bliżej te postaci z imienia i nazwiska. W 2014 roku autor artykułu dotarł do nieznanego wcześniej dokumentu, mianowicie „Adresu hołdowniczego”, który delegacja z Przemyśla wręczyła Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu w 1879 roku w Krakowie, w związku z Jego niezwykle uroczysto obchodzonym Jubileuszem - 50 -lecia pracy twórczej. Album pamiątkowy jest aktualnie zdeponowany w Muzeum Kraszewskiego w Poznaniu. Na dwunastu ozdobnych arkuszach, oprócz ilustracji oraz widoków Przemyśla i okolic, zachowały się oryginalne podpisy około 550 notabli przemyskich: członków Komitetu Obchodu Jubileuszu Pisarza, władz miejskich i powiatowych, prawników, właścicieli dworów i posiadłości ziemskich, profesorów gimnazjalnych i nauczycieli szkolnych, kolejarzy, kupców, aktorów Przemyskiego Towarzystwa Dramatycznego i innych mieszkańców miasta i regionu. Złożenie podpisu było aktem honorowym i wiązało się z przekazaniem datku pieniężnego na cele charytatywne, którym patronował Józef I. Kraszewski.

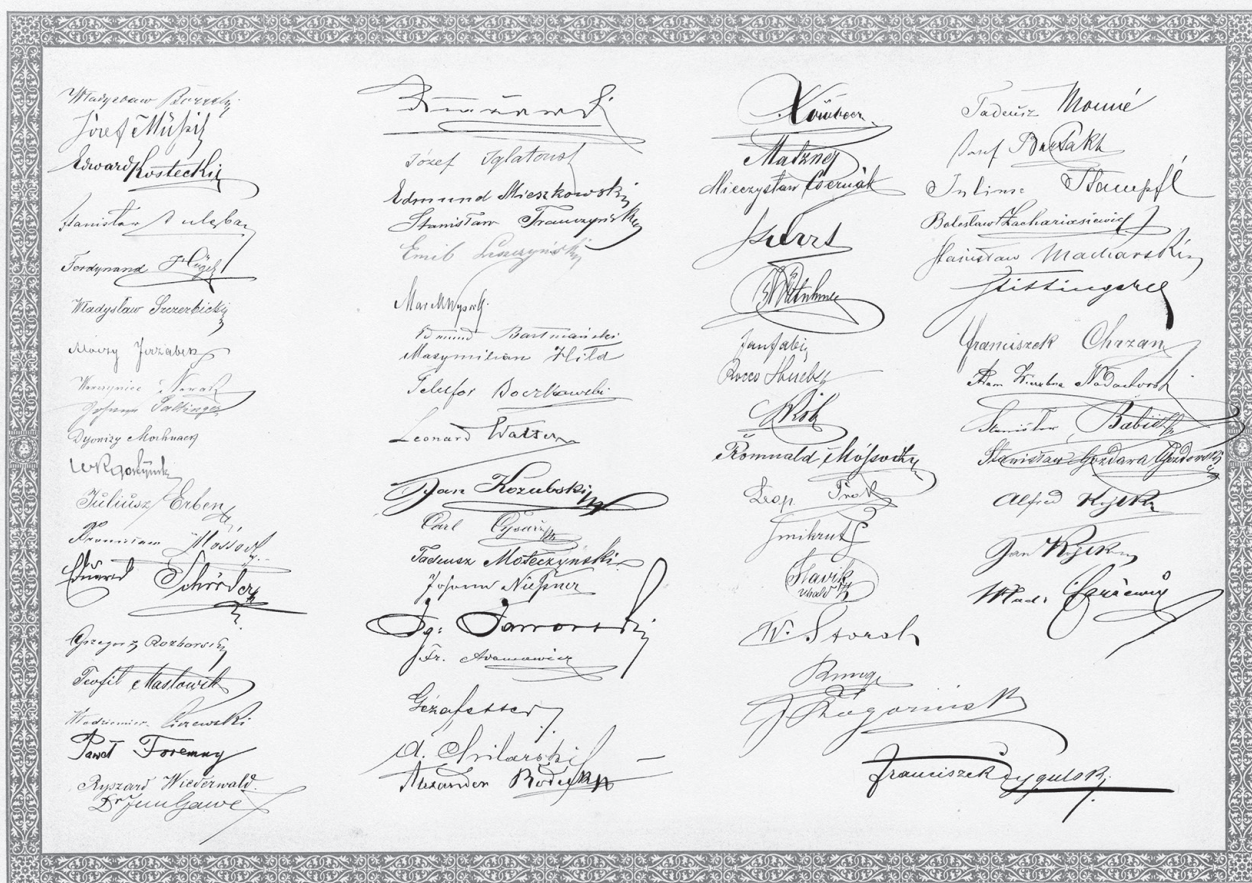
Na jednym z arkuszy, specjalnie opisanym - „urzędnicy dróg żelaznych”, znajdujemy podpisy około 70 osób związanych zarówno z c. k. koleją Karola Ludwika, jak i c. k. I koleją Węgiersko - Galicyjską (ryc. 3). Po odczytaniu odręcznych, oryginalnych podpisów, na podstawie austriackiego rocznika urzędowego - *Szematyzm Królestwa Galicji i*

Pierwszy dworzec przemyski – fot. z ok. 1878 roku ze zbiorów Archiwum Państwowego w Przemyślu

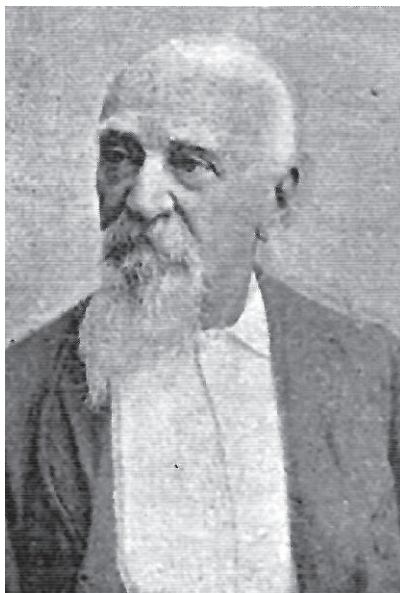
Urzednicy drogi zelaznych

„Adres hołdowniczy przemyslan dla J.I. Kraszewskiego” - 1879 rok, arkusz 6, fot. ze zbiorów Muzeum J.I. Kraszewskiego w Poznaniu

Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1879, wydany we Lwowie, ustalono dane do konkretnych osób-sprawowane przez nich funkcje i ränge w rozbudowanej urzędniczej hierarchii. Z okazji 150. rocznicy Pierwszej Węgiersko – Galicyjskiej Kolei Żelaznej warto przypomnieć też tę szczególną grupę społeczności XIX-wiecznego Przemysła.

Postacią numer 1 był **Karol Monné** żyjący w latach 1818 – 1905. Sprawował honorową funkcję prezesa Komitetu obchodowego, był delegatem na uroczystości jubileuszowe J. I. Kraszewskiego w Krakowie, w 1879 roku. Uczestnik powstania styczniowego. Z zawodu był inżynierem, zatrudnionym na stanowisku starszego inspektora (nadinżyniera II kl.) w c. k. uprzyw. galic. kolei Karola Ludwika, z generalną dyrekcją w Wiedniu, zaś dyrekcją ruchu we Lwowie. Monné należał do grona nestorów techników polskich. Był współzałożycielem i pierwszym prezesem Oddziału przemysłowego Towarzystwa Politechnicznego w l. 1896-1905. Sprawował mandat radnego miasta, zasiadał też w Radzie powiatowej

Inż. Karol Monné (wg M. Dumy). Fot. Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877-1902, *Pamiętnik jubileuszowy*, pod red. E. B. Grzębskiego, Lwów 1902, s. 18.

w Przemysłu. Był członkiem wielu stowarzyszeń patriotycznych i kulturalnych: wiceprezesem „Sokoła” (1894-1905),

członkiem Towarzystwa Muzycznego i współzałożycielem Towarzystwa Muzycznego „Harmonia”, także członkiem Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda” i Kasyna Mieszczańskiego. Wszedł w skład Komitetu obchodów 100. rocznicy insurekcji kościuszkowskiej, a także Komitetu przyjęcia Arcyksięcia Rudolfa Habsburga w Przemysłu w 1887 roku. Był ojcem Wandy Monné- narzeczonej Artura Grottera. Pochowany został na przemyskim cmentarzu.

Podpisy w adresie hołdowniczym, prawdopodobnie z inspiracji Karola Monné, złożyli także inni pracownicy kolei Karola Ludwika z Przemysła: Samuel Läubber – nadinż. II kl., Władysław Borecki - nadinż. III kl. i naczelnik stacji w Przemysłu, Waclaw Storch - inż. II kl. Asystentami inżynierskimi byli: Stanisław Macharski (II kl.) i Leopold Prosch (III kl.), a elewami inżynierskimi: Józef Bartak (I kl.), Włodzimierz Ciszewski (I kl.), Jan Fabia (I kl.), Teofil Masłowski (III kl.), Józef Mussil (III kl.), Grzegorz Rozborski (III kl.), Bolesław Zacharyasiewicz (III kl.) i Franciszek Żygulski (III

kl.), zaś aspirantem technicznym I klasy był Ryszard Wiederwald.

Na dokumencie zachowały się autografy szeregu oficjałów. Byli to urzędnicy różnych klas c. k. kolei Karola Ludwika z Przemyśla, a mianowicie: Franciszek Chrzan (VI kl.), Stanisław Dulęba (IV kl.), Juliusz Erben (VI kl.), Paweł Foremny (V kl.), Władysław Gostyński (VI kl.), Ferdynand Hügel (V kl.), Alojzy Jerzabek (VI kl.), Edward Kostecki (IV kl.), Dionizy Mochnacki (IV kl.), Johann Paltinger (IV kl.), Tadeusz Monne' (VI kl.), Romuald Mossoczy (IV kl.), Bronisław Mossoczy (VI kl.), Wawrzyniec Nowak (VI kl.), Rocco Sbuelz (VII kl.), Juliusz Stampfl (V kl.) i Władysław Szczerbiński (VI kl.). Podpisali się również kanceliści – różnego stopnia urzędnicy kancelarii: Bronisław Arzt (VI kl.), Stanisław Babicz (VI kl.), Mieczysław Csernak (VI kl.), Ferdynand Matzner (IV kl.), Jan Rogoziński (IV kl.), Ubald Slavik (IV kl.), a także Henryk Köb – kontroler -urzędnik administracyjny (IV kat., I kl.).

W opisywanym albumie pamiątkowym z 1879 roku uwieczniona została również ekipa pracowników c. k. uprzywilejowanej I Węgiersko – Galicyjskiej kolei, związanych z Przemyślem. Byli to inżynierowie: Edmund Bartmański (wchodził w skład przemyskiego Komitetu Obchodu Jubileuszu J. I. Kraszewskiego), Telesfor Boczkowski (uczestniczył w uroczystościach Jubileuszu Pisarza w Krakowie), Maksymilian Hild, Józef Iglatowski (z-pca kier. Zarządu Konserwacji w Przemyślu) i Leonard Walter (nadinż.-z-pca kierownika ruchu w Przemyślu). Naczelnikiem Stacji I – Przemyśl był Stanisław Trauczyński, zaś urzędnikami

w kierownictwie ruchu: Fr. Adamowicz (rachmistrz), Antoni Chilarski, Ignacy Jaworski, Jan Kozubski (insp. telegrafu), Alfred Kostka (kontroler ruchu), Emil Leszczyński (kasjer zbiorowy), Tadeusz Mateczyński, Jan Niessner, Géza Fetter (przełożony biura reklam). Zaprezentowali się też pracownicy Zarządu Konserwacji: Jan Kostka (naczelnik), Marek Wysocki (przełożony linii -Sambor) i urzędnik Edmund Mieszkowski.

Pracownicy kolei Karola Ludwika jak i I Węgiersko – Galicyjskiej kolei żelaznej wspierali powstające już w początkowym okresie autonomii galicyjskiej przemyskie towarzystwa kulturalne. Członkami Towarzystwa Muzycznego w latach 1879- 1880 byli: Karol Monné, Edmund Bartmański, Telesfor Boczkowski, Władysław Borecki, Juliusz Erben, Maksymilian Hild, Ferdynand Hügel, Henryk Köb, Alfred Kostka, Emil Leszczyński, Samuel Lävbeer, Stanisław Macharski, Teofil Masłowski, Romuald Mossoczy (z-ca czł. Wydz. Tow. Muz.), Leonard Walter, Leopold Proksch, Ubald Slavik, Wacław Storch, Bolesław Zacharyasiewicz, Franciszek Żygulski.

W Przemyskim Towarzystwie Dramatycznym (Fredreum) udzielał się Edward Kostecki, Franciszek Żygulski i Edward Mossoczy jako aktor.

Kolejarze przemyscy przez dziesiątki lat, od czasu autonomii galicyjskiej (1867 r.) po dzień dzisiejszy tworzą istotną część życia społecznego i kulturalnego naszego miasta. Zapisali się na trwałe w pamięci mieszkańców, w szczególności w pamięci tradycyjnych kolejarских rodzin.

Opracowano na podstawie:

- J. Bator, *Pierwsza Węgiersko – Galicyjska Kolej Żelazna*, „Nasz Przemysł” nr 5, maj 2022, s. 8-9
- J. Błoński, *Ich cesarskie Moście w Przemyślu*, w: J. Błoński, A. Cieplińska, A. Durkacz-Fotrembska, *Przemysł i jego mieszkańcy w Królestwie Galicji i Lodomerii*, Przemyśl 2013, s. 24-27
- J. Bund, *Rozwój kolejnictwa małopolskiego w okresie 80-lecia (1850-1930) działalności Krakowskiej Izby Przemysłowo – Handlowej*, Kraków 1930, s. 13-20
- M. Dalecki, *Rozwój przestrzenny Przemyśla w latach 1867-1914*, w: *Rozwój przestrzenny miast galicyjskich położonych między Dunajcem a Sanem w okresie autonomii galicyjskiej* (red. Z. Bersdorf i A. Laskowski), Jasło 2001, s. 141-143, 151 ryc. 48
- M. Duma, *Z zamilowania do nauk ścisłych (Karol Monné)*, „Nasz Przemysł”, nr 11, listopad 2020, s. 8-9
- Sz. Gliniak, *Towarzystwo Muzyczne w Przemyślu (1865 – 1918)*, *Rys historyczny*, w: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego, Seria - Sztuki piękne*, Zeszyt 1/2002, Muzyka 1
- A. Koperski, *Nieznany „Adres z Przemyśla wręczony J.I. Kraszewskiemu w dniu 30 września 1879 roku w Krakowie*, „Nasz Przemysł”, nr 10, październik 2014, s. 12- 13
- A. Koperski, *Przemyski jubileusz 50- lecia pracy twórczej Józefa Ignacego Kraszewskiego (19-20 września 1879 roku)*, w: A. Koperski, *Obchody patriotyczne w galicyjskim Przemyślu (1867 -1918) – Droga do niepodległości*, Przemyśl 2019, s. 85- 92
- B.W. Motyl, M. Gosztyła, *Architektura, infrastruktura kolejnictwa Przemyśla i okolic*, Rzeszów 2019
- A. Nowolecki, *Pamiątka podróży cesarza Franciszka Józefa I po Galicji*, Kraków 1881, s. 122-125
- S. Szuro, *Informator statystyczny. Koleje żelazne w Galicji w latach 1847 – 1914*, „Historia Jagiellonica”, 1997, s. 53 -54, 75
- *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1879*, Lwów 1879